

Motto: "Opiniile sunt libere, dar nu și obligatorii"—I.L.Caragiale

EDITORIAL

De la liberalism către iliberalism ... și apoi?

Corneliu PIVARIU

Termenul, cunoscut mai ales ca *democrația iliberală*, a apărut relativ recent - ca timp istoric și este cel mai des citat ca fiind folosit de cunoscutul politolog Fareed Zakaria în articolul *The Rise of Illiberal Democracy*, publicat în *Foreign Affairs* în anul 1997. Foarte pe scurt, democrația iliberală este considerată un sistem de guvernare în care, deși au loc alegeri, cetățenii nu au cunoștință despre activitățile celor ce exercită puterea reală ca urmare a amputării unor libertăți civile. O țară condusă prin democrația iliberală nu este o societate deschisă, fiind numeroase țări categorisite ca fiind nici libere nici nelibere ci probabil libere, situându-se undeva între regimuri democratice și nedemocratice. Aceasta și din cauza faptului că deși există limite constituționale care definesc puterile executivului, cei la putere ignoră aceste prevederi, sau pentru că nu există un cadrul constituțional adecvat libertăților democratice. De aceea democrația iliberală mai este cunoscută și sub denumirile de democrația parțială, democrația de mică intensitate sau regimul hibrid.

O abordare interesantă o găsim în articolul lui Francis Fukuyama *The New Tribalism and the Crisis of Democracy*, apărut la 14 august 2018 în *Foreign Affairs*. Acesta remarcă transformările lumii politice care au avut loc de la începutul anilor 1970 până în primul deceniu al secolului actual, când numărul democrațiilor a crescut de la circa 35 la peste 110, iar numărul oamenilor care trăiesc în condiții de sărăcie extremă a scăzut de la 42% din totalul populației globale în 1993 la 18% în 2008. Cu toate acestea, menționează Fukuyama, în numeroase țări și mai ales în democrațiile dezvoltate, inegalitatea economică a crescut dramatic, deoarece de beneficiile creșterii economice s-au bucurat mai ales cei cu o situație financiară bună și cu un înalt grad de educație.

Această evoluție către o societate tot mai deschisă și către ordinea mondială liberală a încetinit treptat și chiar a devenit reversibilă. Este adevărat, în ultimii ani un număr de democrații au eșuat în toate regiunile lumii iar democrația a pierdut teren. În același timp, multe țări cu regim autoritar, pe primele locuri fiind China și Rusia, au devenit modele tot mai atractive. Țări care păreau că sunt democrații liberale în devenire sau de succes în anii 1990, inclusiv Ungaria, Polonia, Tailanda și Turcia au alunecat înapoi spre autoritarism. În Rusia, în 1993, Boris Elțin a atacat Parlamentul, determinat de actele neconstituționale ale acestuia. El a suspendat curtea constituțională, a desființat sistemul de guverne locale și a demis numeroși guvernatori. De la războiul din Cecenia la programul său economic, Elțin a dovedit a totală lipsă de interes față de procedurile constituționale și limitele puterii sale. Poate în intimitatea sa era liberal, dar acțiunile sale au creat o superpreședinție a Rusiei, pe care Vladimir Putin o exercită azi cu succes. Alegerile au loc în mod regulat, dar numeroși observatori străini consideră că ele nu sunt libere și corecte. Asasinarea unor jurnaliști sau opozanți politici în Rusia demonstrează limitele impuse libertății de exprimare; cele mai importante rețele de televiziune și ziare sunt proprietate de stat sau influențate de către guvern, sprijinind deschis partidele guvernamentale în perioada alegerilor. Controlul statului asupra media crește, puterea acesteia folosindu-se și pentru realizarea unor obiective de politică externă, iar acțiunea opoziției politice este din ce în ce mai dificilă.

Un reprezentant al ordinii iliberale din Europa este primul ministru al Ungariei, Victor Orban care, în iulie 2014, a descris viziunea sa asupra viitorului Ungariei ca un *stat iliberal*. În interpretarea acestuia, statul iliberal nu respinge valorile democrației liberale dar nu le adoptă ca element central al organizării de stat.

Într-un raport al Freedom House, intitulat *Modern Authoritarianism: Illiberal Democracies* sunt prezentate condițiile pentru ca iliberalismul să câștige teren în diferite țări, printre care: când

partidele principale aflate la guvernare suferă înfrângeri în alegeri iar forțele iliberale reușesc să pătrundă în locul acestora; slăbiciunile fundamentale ale instituțiilor democratice în sfera politică, inclusiv media, societatea civilă, agențiile anticorupție și sistemul judiciar. Din punct de vedere practic, este puțin probabil ca forțele iliberale să reușească să transforme țări în care partidele existente sunt puternice, cu adepți loiali și unde există un echilibru de putere. Dacă însă forțele iliberale au suficientă voință politică iar apărătorii instituțiilor democratice nu sunt convingătoare și nu dispun de sprijin popular, totul este posibil, arată raportul Freedom House.

Despre Turcia, Fareed Zakaria spunea încă din 2015 că, sub conducerea lui Recep Tayyip Erdogan, a devenit un caz tipic de democrație iliberală, ca după așa-zisa tentativă de lovitură de stat din iulie 2016 și schimbările legislative care au urmat să devină un stat care evoluează către dictatură, completând spectrul iliberalismului.

Strâns legată de această apariție a iliberalismului este o noțiune și o realitate care de fapt există de mai multă vreme, aceea a *statului paralel* sau *statului subteran* (*Deep State* - expresia folosită în SUA). Se spune că originea acestui termen derivă din turcă - *derin devlet*, rețeaua turcă secretă fondată în 1923 de către Mustafa Kemal Atatürk pentru a executa acțiuni clandestine pentru prezervarea structurii guvernamentale. După părerea noastră, formele incipiente ale statului paralel au apărut odată cu democrația și s-au dezvoltat odată cu evoluția democratică a statelor. În SUA, expresia stat subteran a fost folosită mai ales pentru descrierea unor situații din Rusia sau Turcia, ca apoi să se răspândească și în Europa dar și în SUA, descriind acțiuni care favorizează teoria conspirației. Există însă o mare reticență în abordarea deschisă a acestui fenomen, cel mai probabil ca urmare a faptului că acțiunile acestui *stat paralel/subteran* se desfășoară după alte reguli și principii decât cele democratice.

O definiție a statului paralel ar putea fi: grupare de personalități cu poziții importante în primul rând în administrația de stat - mai ales în instituțiile de forță (servicii de informații și sistemul de apărare, justiție, decidenți economici, politicieni), media, cultură, educație și organizații neguvernamentale care acționează pentru realizarea unor obiective politico-economice și de altă natură conform intereselor lor sau și ale unor forțe externe, altele decât interesele naționale ale țării respective, stabilite prin documente oficiale.

Revoltele arabe din 2010-11 au dus la dispariția unor regimuri dictatoriale în Orientul Mijlociu (mai puțin Siria), dar nu au dus către democratizare, regimuri de mână forte fiind încă prezente, iar războaie civile au izbucnit în Irak, Libia, Siria și Yemen. Înregistrăm succesul naționalismului populist în multe țări, unul fiind într-una din cele mai durabile democrații liberale din lume - Marea Britanie care, în 2016, a decis să părăsească Uniunea Europeană (sondaje recente arată că populația s-a răzgândit și 59% ar dori să rămână în UE).

Uniunea Europeană în dificultate, cu birocrăția bruxelleză neinteresată sau, poate și mai rău, incapabilă să sesizeze evoluțiile geopolitice majore ale lumii de azi, legănându-se la adăpostul datelor statistice care subliniază relevanța organizației pe plan mondial dar fără a ține suficient seama de perspective și mai ales de ceea ce se întâmplă la Est, Vest și la Sud, va avea probabil o mare surpriză după alegerile europarlamentare din mai 2019. Tocmai de aceea, președintele Franței - Emanuel Macron, aflat în cădere liberă de popularitate în țara sa, a avut, la 7 septembrie, o întâlnire la Marsilia cu cancelarul Angela Merkel, după ce cu o zi înainte a fost la Luxemburg, pentru a pregăti ofensiva generală a *progresului* împotriva *naționalismului retrograd*. Întâlnirea urmărește realizarea unor acțiuni comune prin care să se oprească creșterea electorală a populismului eurosceptici și a partidelor anti-migrație. Poate și mai mult, Macron ar dori să formeze un vehicul paneuropean de tipul partidului său - En Marche, cu care să obțină o poziție forte în UE.

În acest context de căutări politice și chiar filozofice, geopolitica mondială încearcă să se așeze într-o nouă formulă de echilibru, până la a cărei realizare vor mai exista convulsii economice, sociale și războaie. Până la o nouă formulă de echilibru global va mai trece o perioadă destul de lungă.